

Kazimierz RĘDZIŃSKI

Studenci żydowscy we Lwowie w latach 1918–1939

Słowa kluczowe: studenci, Żydzi, Polacy, Lwów, uniwersytet, politechnika, konflikt etniczny.

1. Studenci i kierunki studiów

Liczba studentów w Polsce w okresie międzywojennym stale rosła. W roku akademickim 1921/22 studiowało ogółem 34 266 studentów, a 10 lat później było 49 770 osób studiujących, to jest o 15 504 więcej. W roku akademickim 1937/1938 w związku z kryzysem gospodarczym studiujących było 48 018, to jest o 1 752 osoby mniej¹.

Jeżeli chodzi o studentów Żydów, w roku akademickim 1921/1922 było ich 8 426, to jest 24,6% ogółu studentów. Dwa lata później studentów Żydów było 9 579 osób; był to ich najwyższy poziom studiujących w okresie międzywojennym. W roku 1925/1926 liczba ta spadła do poziomu 7 768 studiujących, by od następnego roku 1926/1927 odnotować nieznaczny ruch zwykły – 8 198 osób. W następnych latach było odpowiednio: w 1927/1928 – 8 258 studentów, i w 1930/1931 – 8 923 osoby².

Począwszy od roku akademickiego 1934/1935, malała liczba studentów Żydów w szkolnictwie państwowym. W tymże roku było 6 398 studentów, w 1935/1936 – 6 199, 1936/1937 – 5 674 i w 1937/1938 – 4 790 osób. Odsetek studentów Żydów oscylował blisko granicy 17% ogółu studiujących, a w roku 1937/1938 spadł do 12,3%³.

We Lwowie na Uniwersytecie Jana Kazimierza w roku akademickim 1921/1922 było 2 226 (46,6%), a w 1923/1924 – 2 643 studentów Żydów

¹ „Statystyka Polski”, seria C, z. 101: „Statystyka Szkolnictwa” 1937/38, Warszawa 1939, s. 82.

² S. Langnas, *Żydzi a studia akademickie w Polsce w latach 1921–1931 (Studium statystyczne)*, Lwów 1933, s. 8.

³ „Statystyka Polski”..., s. 82.

(43,3%). Był to najwyższy stan studentów żydowskich w okresie międzywojennym wśród polskich uniwersytetów. W roku 1930/1931 liczba studentów żydowskich nieznacznie spadła, było ich 2000 (31,9%)⁴. W roku akademickim 1937/1938 było 323 studentów żydowskich na 5026 studiujących (tylko 10,5%)⁵.

Na Politechnice Lwowskiej liczba studentów Żydów charakteryzowała się stabilnością, z niewielką tendencją wzrostu. W roku akademickim 1921/1922 było 297 studentów Żydów, to jest 13,8%, w roku 1930/1931 – 361 osób, tj. 12,3%, a w roku 1937/1938 roku – 310 osób, tj. 10,9%⁶. W Akademii Medycyny Weterynaryjnej studiowało w roku 1921/1922 – 40 studentów Żydów, w 1930/1931 – 29 osób, a w 1937/1938 – 15 osób. Natomiast w Wyższej Szkole Handlu Zagranicznego (uczelni prywatnej) w 1924 roku (to jest roku założenia) zapisało się 112 studentów Żydów, w roku 1930/1931 studiowało 82, a w 1937/1938 – 91 Żydów⁷.

Od 1924 roku rozpoczęły się wyjazdy Żydów na studia za granicę, głównie do Włoch, Francji, Austrii, Belgii, Niemiec, Szwajcarii i do Gdańska. W roku akademickim 1924/1925 wyjechało 3000 młodzieży akademickiej, w 1929/1930 – 7000, a w 1930/1931 – 10 000 osób⁸.

W 1926 roku we Lwowie powstało Stowarzyszenie Pomocy Studentom Żydom w Polsce „Auxilium Academicum Judaicum” – oddział na Małopolskę Wschodnią. Stowarzyszenie udzielało niezamożnym studentom pomocy materialnej stałej i doraźnej. Zarząd Towarzystwa AAJ w 1929 roku stanowili: Adolf Schorr – przewodniczący, Emil Sommerstein – wiceprzewodniczący, oraz Salomon Reiss, Henryk Heschels, W. Wiesenberg, O. Kimmelman – skarbnik, A. Insler, J. Strich, Szymon Ulam. O pomoc materialną w tymże roku zwróciło się 80 studentów odbywających studia za granicą. Zasiłków po 30 zł udzielono 55 studentom, miesięcznie przeznaczono na ten cel 1600 zł. Stowarzyszenie pozyskiwało środki finansowe z datków od różnych osób i firm. W 1930/1931 roku zebrano 12 902 zł⁹.

W 1936 roku o pomoc materialną ubiegało się 36 studentów (otrzymali po 20 do 40 zł miesięcznie). Wśród proszących było 33 mężczyzn i 3 kobiety. Studiowano w 5 krajach: we Włoszech – 14 osób, Czechosłowacji – 13 osób, Francji – 6, Palestynie – 2 i Jugosławii – 1¹⁰. 33 osoby studiowały medycynę, 1 –

⁴ S. Langnas, dz. cyt., s. 15.

⁵ J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 66.

⁶ „Statystyka Polski”..., s. 83.

⁷ S. Langnas, dz. cyt., s. 18; „Statystyka Polski”..., s. 83.

⁸ A. Pilch, *Studenci wyższych uczelni Lwowa w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Historia – Archiwistyka – Ludzie*, red. J. Besta, Warszawa – Rzeszów 2000, s. 141, 263.

⁹ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukraini u Lwowi (dalej: CDIAUL), fond 701, opis 3, sygn. 1055, k. 9.

¹⁰ Tamże, f. 499, op. 1, sygn. 3, k. 1 i n.

studia techniczne, 1 – teologię i filozofię, 1 – prawo. Byli to: Robert Menkes, Róża Menkes, Herman Mund, Arnold Joachim Nacht, Abraham Reisberg, Fryderyk Rohatyn, Arnold Saft, Debora Seift, Cila Fenig, Zygfryd Fliegelman, Simon Ehrlich vel Freisner, Zdzisław Szader – syn nauczyciela gimnazjalnego z Czortkowa, Joachim Schindler, Róża Steinhaus, Norbert Steckel, Józef Haber, Marek Halpern, Eljasz Mandel, Józef Glatzer, Jakub Deutsch, Salo Silberschütz, Bronisław Kalisch, Aron Kałużny, Solig Kundesch, Paulina Langnas, Mojżesz Józef Allerhand, Jonas Anisfeld, Leon Ast, Leiser Baltisch, Markus Barasch, Maksymilian Beer, Marian Bendel, Dawid Beker, Mojżesz Brandwein, Mechel Warmbrand, Józef Weiss¹¹. Głównymi ośrodkami studiów były uniwersytety w Pradze – 6 osób, Bratysławie – 7, Bolonii – 4, Pizzie – 3, Sienie – 3, Tours – 2 oraz po 1 osobie w Belgradzie, Paryżu, Strasburgu, Hajfie, Parmie, Tuluzie, Florencji, Mediolanie i Jerozolimie.

Sytuacja materialna proszących była dramatyczna. Arnold Joachim Nacht, student IV roku medycyny w Belgradzie, napisał, iż „we Lwowie trzy razy odmówiono mi przyjęcia na medycynę w latach 1930, 1931 oraz 1932”, zaś w 1936 roku:

już trzeci miesiąc znajduję się w Belgradzie prawie bez pieniędzy i nie wiem wprost, co dalej będzie ze mną. Gdybym nie otrzymał stypendium, zmuszony jestem przerwać studia, co byłoby dla mnie b. bolesne, gdyż znajduję się na ostatnim roku¹².

Debora Seift, studentka IV roku medycyny w Mediolanie, napisała:

Przecierpiałam dużo, ale myślę, że zbliżam się coraz więcej ku celowi memu, który stał się też nadzieją jedyną moich najbliższych, dodaje mi sił do wytrwania¹³.

Z kolei Eljasz Mandel, studiujący medycynę w Pradze od 1928 roku (z przerwą od 1933 roku z uwagi na „kompletny brak środków materialnych”), uzasadniał:

Kwestia przyznania mi stypendium jest dla mnie kwestią życia i śmierci. Nie będę dokładnie opisywał położenia, w jakim się znajduję, dość, że się przyznam, że nie mam ani na kawałek chleba, a na kartkę [korespondencyjną do AAJ – przyp. K.R.] musiałem sobie pożyczyć od kolegi¹⁴.

Józef Mojżesz Allerhand, studiujący medycynę w Sienie, prośbę o pomoc motywował następująco:

W ubiegłym roku w czasie studiów petent rozchorował się, nie mając nawet na suchy kawałek chleba, a obiady jadając tylko wówczas, gdy nader skromne fundusze pozwoliły mu na własnoręczne sporządzenie ich¹⁵.

¹¹ Tamże, sygn. 1, k. 1 i n.

¹² Tamże, k. 30.

¹³ Tamże, k. 48.

¹⁴ Tamże, k. 15.

¹⁵ Tamże, k. 3.

Róża Steinhaus, studentka medycyny w Bratysławie, absolwentka gimnazjum ŻTSLiS we Lwowie, w 1931 roku nie próbowała dostać się na UJK „z powodu z góry przewidzianego wyniku [...]”¹⁶.

W roku akademickim 1932/1933 udzielono pomocy stałej 68 studentom i 3 doraźnej, w tym 52 studentom medycyny, 8 politechniki, 5 farmacji, 1 agronomii i 5 teologii. W ciągu 7 lat od 1926 roku udzielono pomocy na kwotę 36 337 złotych studentom z Przemyśla, Stanisławowa, Lwowa, Jarosławia, Tarnopola, Brzeżan, Doliny, Skoła, Kołomyi, Rożniątowa, Żórawna, Gródka, Kossowa, Rzeszowa, Rohatyna i Sambora¹⁷.

Od 1918 roku w środowisku akademickim narastały silne antagonizmy narodowościowe między Polakami, Żydami i Ukraińcami. Działania wojenne o Lwów i Galicję Wschodnią w 1918 i 1919 roku przeciwko Ukraińcom oraz wojna obronna z Rosją Radziecką w 1920 roku znacznie skomplikowały stosunki w życiu akademickim. Dopiero wstrzymanie działań wojennych w październiku 1920 roku i demobilizacja studentów z Wojska Polskiego umożliwiły ogłoszenie zapisów oraz otwarcie roku akademickiego 1920/1921.

Oficjalna inauguracja studiów odbyła się dopiero w styczniu 1921 roku w Politechnice Lwowskiej, a w Uniwersytecie Jana Kazimierza 1 marca 1921 roku. Na Wydziale Teologicznym UJK wykłady rozpoczęły się w październiku 1920 roku. Wcześniej zdawano jedynie egzaminy na wyższych latach. Z możliwości tej korzystali urlopowani studenci żołnierze oraz osoby, które spełniły obowiązek obywatelski obrony ojczyzny.

14 sierpnia 1919 roku Senat Uniwersytetu Jana Kazimierza i profesorowie Politechniki wydali odezwę, iż wstęp do uczelni ma tylko młodzież przyznająca się do obywatelstwa polskiego, bez potrzeby deklaracji przynależności narodowości polskiej, która spełniła obowiązek służby w armii polskiej lub nie była do niej przyjęta z przyczyn od niej niezależnych. Rząd Polski na posiedzeniu 18 września 1919 roku zatwierdził odezwę władz uczelnianych. W wojnie obronnej o Lwów i Galicję Wschodnią w 1918 i 1919 roku wzięło udział po stronie polskiej 612 studentów, po stronie ukraińskiej zaś walczyło 800 studentów Ukraińców i pewna grupa studentów Żydów¹⁸.

Przy wpisach na rok akademicki 1920/1921 władze uniwersytetu i politechniki zastosowały ową zasadę. Dotknęła ona część młodzieży żydowskiej, która zachowała neutralność w czasie konfliktu polsko-ukraińskiego. Ograniczenie przy wpisach na lwowskie wyższe uczelnie w latach 1919/1920 oraz 1920/1921

¹⁶ Tamże, k. 85.

¹⁷ *Sprawozdanie Oddziału AAJ na Małopolskę Wschodnią za okres od 1 lipca 1932 do 1 lipca 1933*, Lwów 1933, s. 43.

¹⁸ A. Pilch, dz. cyt., s. 256; O. Pawłyszyn, *Szkic do dziejów stosunków polsko-żydowskich we Lwowie w okresie międzywojennym*, [w:] *Świat niepożegnany. Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku*, red. K. Jasiewicz, Warszawa – Londyn 2004, s. 243.

utrzymano w latach 1921/1922 do 1923/1924. W ostatnim roku odstąpiono od żądania posiadania obywatelstwa polskiego i złagodzono zasadę, iż pierwszeństwo w zapisach mają ci, którzy spełnili obowiązek służby wojskowej lub wykazali się pracą obywatelską na rzecz państwa i społeczeństwa polskiego. Ponadto wprowadzono nowy warunek, iż pierwszeństwo mają ci, którzy ukończyli szkołę średnią z polskim językiem wykładowym.

Owe warunki nie były przeszkodą dla młodzieży żydowskiej. Dał temu wyraz były rektor Jan Kasprowicz podczas inauguracji roku akademickiego 1921/1922, stwierdzając, że „liczbową przewagę stanowią zdaje się Żydzi, z których nie wszyscy pod wspólnym pragną gromadzić się sztandarem”¹⁹. Procent młodzieży żydowskiej na Uniwersytecie Jana Kazimierza był w tym okresie najwyższy wśród uczelni wyższych w kraju, wynosił bowiem 46,6% ogółu studentów.

Stan ten spowodował podjęcie jesienią 1922 roku przez studentów polskich, związanych ideowo z endecją, akcji za wprowadzeniem ograniczeń narodowościowych przy zapisach na studia, tzw. *numerus clausus* – „liczba zamknięta”, to znaczy odpowiadająca wielkości procentowej danej narodowości w kraju. Jesienią 1920 roku w Uniwersytecie Jana Kazimierza powstało stowarzyszenie studenckie pod nazwą Organizacja Polskiej Młodzieży Narodowej Akademickiej Małopolski Wschodniej (OPMNA). Na zjeździe w Warszawie w dniach 25–26 marca 1922 roku powołano organizację studencką Młodzież Wszechpolską – Związek Akademicki, do której weszła organizacja lwowska.

Wraz z inauguracją roku akademickiego 1922/1923 Młodzież Wszechpolska rozpoczęła akcję wiecową na rzecz wprowadzenia *numerus clausus* dla Żydów, to jest ograniczenia przyjęć tej młodzieży na studia do 11%. Dziekani wydziału medycznego oraz filozoficznego zażądali przy wpisach na rok akademicki 1922/1923 ograniczenia liczby przyjmowanych studentów Żydów ze względu na możliwości lokalowe i laboratoryjne²⁰. Minister WRiOP Kazimierz Kumaniecki anulował powyższe zarządzenie jako niezgodne z ustawą o szkołach akademickich.

2. Odbudowa i ożywienie ruchu studenckiego

Młodzież żydowska przystąpiła do odbudowy stowarzyszeń studenckich. Doszło do stopniowego ożywienia działalności stowarzyszeń akademickich w skali ogólnokrajowej. Oprócz zmiennych wydarzeń politycznych, które odrywały studentów od nauki, młodzieży akademickiej nieustannie doskwierała trudna sytuacja materialna. W pierwszej zatem kolejności odbudowano organizacje samopomocowe.

Liczenie reprezentowana na wyższych uczelniach Lwowa młodzież żydowska skupiała się na początku lat 20. w kilku organizacjach. Reaktywowano założone

¹⁹ *Kronika UJK za rok 1921/22*, Lwów 1922, s. 14.

²⁰ J. Żyndul, *Cele akcji antysemickiej w Polsce w latach 1935–1937*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1992, nr 1, s. 59.

w 1868 roku Towarzystwo Rygorozantów oraz powstałe w końcu XIX wieku Towarzystwo Żydów „Ognisko” i w 1907 roku Zjednoczenie. Powołano nowe organizacje studenckie samopomocowo-naukowe: Towarzystwo Żydowskich Słuchaczy Prawa, Towarzystwo Żydowskich Medyków i Filozofów. Na politechnice reaktywowano założony w 1909 roku Związek Żydowskich Studentów. W listopadzie 1923 roku powołano Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Żydowskich Studentów Wyższej Szkoły Handlu Zagranicznego. W Akademii Medycyny Weterynaryjnej powołano Sekcję Żydowską Bratniej Pomocy.

Wszystkie stowarzyszenia studenckie skupiały się w powołanym 1 grudnia 1922 roku środowiskowym Komitecie Wykonawczym Żydowskich Akademickich Instytucji Samopomocowych, Zawodowych i Kulturalno-Oświatowych Wyższych Uczelni Polskich Środowiska Lwowskiego. W 1924 roku powołano Żydowską Świetlicę Akademicką o charakterze kulturalno-oświatowym.

W styczniu 1923 roku we Lwowie odbył się I zjazd żydowskiej młodzieży akademickiej, na którym utworzono Związek Żydowskich Akademickich Stowarzyszeń w Polsce.

Oprócz przynależności do stowarzyszeń studenckich o charakterze samopomocowo-naukowym, część młodzieży akademickiej należała także do stowarzyszeń ideowo-wychowawczych. Były to syjonistyczne organizacje „Har-Hacofime”, „Jardenia”, „Gordonia”, „Emunah”, „Hasmonea”, „Makabea”, „Hebronia” i „Libanonia”. Młodzież syjonistyczna miała znaczną przewagę w środowisku studenckim Lwowa. Podczas wyborów delegatów w 1924 roku na światowy kongres studentów Żydów w Antwerpii wszystkie mandaty uzyskali syjoniści. W czasie zaś wyborów w 1925 roku do Komitetu Wykonawczego Żydowskich Akademickich Instytucji syjoniści uzyskali 17 mandatów, a socjaliści 7²¹.

Najbardziej znaczącym stowarzyszeniem w środowisku żydowskich studentów było działające od 1868 roku Towarzystwo Rygorozantów. Początkowo miało ono charakter wyłącznie samopomocowy. W 1908 roku oddano do użytku pierwszy na ziemiach polskich dom studenta dla 100 mieszkańców. Prowadzono w nim stołówkę (z żywienia korzystało 300 studentów), bibliotekę, gabinet lekarski, sklep studencki, chór akademicki, koła dramatyczne i krajoznawcze. Istotną formą pomocy były pożyczki studenckie (w 1924/1925 udzielono ich 180 na kwotę 3343,28 zł)²².

Do 1912 roku w uniwersytecie działała Czytelnia Medyczna, grupująca początkowo wszystkich studentów medycyny bez względu na narodowość i poglądy polityczne. W tym samym jednak roku nastąpił podział na Wzajemną Pomoc Medyków (Chrześcijan) oraz Towarzystwo Medyków Żydowskich. Po I wojnie światowej organizacja rozpoczęła działalność od roku akademickiego 1920/

²¹ A. Pilch, *Początki odbudowy ruchu studenckiego w Polsce (1918–1922)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1981, nr 543: „Historia” XXXVI, s. 364; A. Pilch, *Studenci...*, s. 271.

²² *Sprawozdanie Związku Żydowskich Stowarzyszeń Akademickich w Polsce 1923–1926*, Warszawa 1926, s. 24.

1921. Towarzystwo liczyło w roku akademickim 1923/1924 – 250 członków zwyczajnych i 128 członków wspierających.

Związek Żydowskich Studentów Politechniki został założony w 1909 roku, początkowo pod nazwą „Koło Żydowskich Słuchaczy Politechniki”. Jego działalność ograniczała się do samopomocy studenckiej. Działalność reaktywowano w roku akademickim 1922/1923, Senat Politechniki zatwierdził czytelną techniczną, prowadzono odczyty naukowe na tematy związane z kierunkiem studiów, prowadzono sklepik z przyborami technicznymi niezbędnymi na zajęciach dydaktycznych.

W 1921 roku Senat UJK zatwierdził statut Towarzystwa Żydowskich Słuchaczy Prawa. Stowarzyszenie liczyło 416 członków zwyczajnych i 60 wspierających. Od 1923 roku funkcjonowało również Towarzystwo Żydowskich Studentów Filozofii, liczące 700 członków.

W listopadzie 1923 roku powstało Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Żydowskich Studentów Wyższej Szkoły dla Handlu Zagranicznego. Organizacja liczyła 49 członków, prowadzono kasę pożyczkową na opłatę czesnego, bibliotekę i czytelną.

W kwietniu 1922 roku Senat UJK zatwierdził statut Towarzystwa Akademickiego „Zjednoczenie”, kontynuującego działalność stowarzyszenia założonego w 1907 roku pod tą samą nazwą. W pierwszych latach przewodniczącymi organizacji byli: Stanisław Rosenblum, Maurycy Karniol, Zdzisław Diamand. Różnica poglądów co do roli i miejsca Żydów w kraju doprowadziła do rozłamu. Powołano Stowarzyszenie „Zjednoczenie” Studentów Żydów we Lwowie skupiające wyłącznie studentów i studentki „Wszechniczy, Politechniki lub Akademii Weterynaryi, narodowości polskiej wyznania mojż.”²³. W sprawozdaniu po trzech latach funkcjonowania nowego stowarzyszenia tak oto wyjaśniono przyczyny rozłamu:

Niejednokrotnie grupy młodzieży żydowskiej, separatystycznej, uzurpowały sobie prawo do reprezentowania ogółu młodzieży żydowskiej, nie zważając na liczne rzesze kolegów naszych wyznania mojż. Rozprószona po towarzystwach akademickich polskich o rozmaitych zabarwieniach politycznych. Okazała się tedy potrzeba skupienia tych wszystkich, którzy jakkolwiek Polacy, uznają w niektórych potrzebę odrębnej reprezentacji celem dobitnego stwierdzenia, że młodzież separatystyczna nie ma prawa ni mandatu przemawiania w imieniu całej młodzieży żydowskiej²⁴.

Zarząd stowarzyszenia w 1909/1910 r. stanowili: Henryk Immeles – przewodniczący, Feliks Roth – zastępca przewodniczącego, Izidor Stand – skarbnik, Zygmunt Schipper – sekretarz. Członkami zarządu byli: Herman Fiebert, Aleksander Schipper, Jakub Sandel, Antoni Mondlicht, Henryk Kolischer, Ignacy Philip, Marcin Zimeles. Do komisji rewizyjnej wchodził: Eleazar Byk, Alfred Kohl, Kazimierz Thieberg, Bernard Pordes²⁵.

²³ *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Akademickiego Zjednoczenie we Lwowie za rok administracyjny 1909/1910*, Lwów 1910, s. 3.

²⁴ Tamże, s. 7.

²⁵ Tamże, s. 23.

W statucie z 1922 roku stowarzyszenie na plan pierwszy wysuwało wychowanie młodzieży akademickiej na dobrych i patriotycznych obywateli kraju. Krytycznie odnoszono się do haseł nienawiści narodowościowych. W październiku 1922 roku we Lwowie odbyła się konferencja polskich studentów wyznania mojżeszowego z ośrodków warszawskiego, krakowskiego i lwowskiego. Na zjeździe zaś 7–10 czerwca 1924 roku we Lwowie powołano Związek Akademicki Młodzieży Zjednoczeniowej z siedzibą centrali w Warszawie. W deklaracji zjednoczeniowej stwierdzono: „Polska jest jedyną ojczyzną Żydów Polskich. Odrzucono myśl o jakichkolwiek i dokądkolwiek skierowanej emigracji Żydów z Polski”²⁶. Z deklaracji ideowej usunięto termin „asymilacja” na rzecz „zjednoczenia” z narodem polskim. Organizacja liczyła około 3–4 tysięcy członków i sympatyków w ośrodkach w Warszawie, Krakowie, Gdańsku, Łodzi, Lublinie, Częstochowie, Kielcach i Przemyślu. Organem prasowym we Lwowie do 1928 roku był miesięcznik „Zjednoczenie”²⁷, który przeniesiony do Warszawy, stał się pismem ogólnokrajowym stowarzyszenia.

W 1928 roku stowarzyszenie prowadziło Dom Studencki im. Fundacji Hermanów dla 100 studentów oraz stołówkę dla 250 studentów (obiady wyceniono na 80 groszy, 20% studentów korzystało ze zniżek). Zarząd stowarzyszenia stanowili Edward Kaupferblum – przewodniczący, Bronisław Francos – zastępca przewodniczącego, Herman Rothbart – skarbnik, oraz Jadwiga Schapiro – sekretarz. W 1931 roku przewodniczącym był Ignacy Birman, a sekretarzem Leopold Reischer²⁸. W 1930 roku sytuacja finansowa stowarzyszenia była trudna, jak stwierdziła Jadwiga Schapirówna:

Związek ten pozostaje obecnie w krytycznym położeniu finansowym, tak dalece, że grozi mu w ogóle zwinięcie agend samopomocowych. Nowy zarząd 15 X 1928 roku objął agendy, nie zwrócono pożyczek na kwotę 4000 zł, nie zapłacono 7000 zł za obiady²⁹.

Zarząd od 1937 roku stanowili: Leonhard Pohoryles – przewodniczący, Izrael Isserles – zastępca przewodniczącego, sekretarz – Issaj Bakszt, zastępca sekretarza – Seweryn Messing, skarbnik – Natan Hendel, referent czytelnictwa – Kazimierz Engländer. W skład komisji rewizyjnej wchodził: Samuel Ajsenberg, Salomon Eisenberg i Kazimierz Reischer³⁰.

²⁶ J. Lichten, *Uwagi o asymilacji i akulturacji Żydów w Polsce w latach 1863–1943*, „Znak” 1988, nr 5–6, s. 63.

²⁷ Tamże; A. Pilch, „Rzeczpospolita Akademicka”. *Studenci i polityka 1918–1933*, Kraków 1997, s. 140; T. Gąsowski, *Od Bernarda Goldmana do Mariana Hemara. Żydów lwowskich drogi do polskości*, [w:] *Henryk Wereszycki (1898–1990). Historia w życiu historyka*, red. E. Orman i A. Cetnarowicz, Kraków 2001, s. 142 i n.; G. Mazur, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*, Kraków 2007, s. 79.

²⁸ CDIAL, f. 701, op. 1, sygn., k. 11.

²⁹ Tamże.

³⁰ G. Mazur, A. Tyszkiewicz, *Z dziejów organizacji studenckich na lwowskich wyższych uczelniach w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2001, z. 132, s. 104.

Położenie asymilatorskich organizacji studenckich było trudne. Bojkotowały je wpływowe organizacje polskie, bezwzględnie atakowali żydowscy antagoniści. Nie posiadając zaplecza społecznego, nie mogły liczyć na zwiększenie się liczby członków.

Korporacja „Fraternitas” we Lwowie powstała w 1914 roku, jej celem było przekształcenie Żydów dawnego typu w „Polaków wyznania mojżeszowego”. Korporacje asymilatorskie – „Unitania” w Wilnie i „Monsalwacja” w Warszawie – zetknęły się z wrogim stanowiskiem Żydów, a z drugiej strony nie znalazły uznania u znacznej części Polaków. W 1929 roku we Lwowie spotkanie polskiej korporacji „Lutyko-Venedii” z żydowską „Fraternitas” na Pohulance zakończyło się ogólną bijatyką³¹.

W środowisku studentów żydowskich działało jeszcze stowarzyszenie „Ognisko”, będące jednak z różnych powodów poza głównym nurtem żydowskiego życia akademickiego. W 1924 roku uchwałą Komitetu Wykonawczego Żydowskich Akademickich Instytucji Samopomocowych zawieszono w prawach członka stowarzyszenie „Ognisko” „wskutek uprawiania eksterminacyjnej praktyki i niepoddania się uchwałom K.W.”³². Wykluczenie „Ogniska” nastąpiło pod zarzutem uprawiania polityki w samopomocowo-zawodowych stowarzyszeniach studenckich. Faktycznie zaś chodziło o szerzenie idei socjalizmu w duchu marksistowskim, zwalczanie nacjonalizmu i syjonizmu wśród studentów. Stowarzyszenie, będąc związane z partią polityczną Bund, prowadziło agitację wśród robotników żydowskich w duchu socjalistyczno-komunistycznym.

Niezależnie od sporów o oblicze ideologiczne stowarzyszenia samopomocowe angażowały się w działania na rzecz poprawy sytuacji materialnej uboższej części studentów. Dokładano starań w utrzymanie dwóch domów akademickich, będących ich własnością, prowadzenie kuchni studenckich oraz udzielanie pożyczek i zapomóg.

Zachowały się podania studentów do Towarzystwa Żydowskich Studentów Filozofii UJK o udzielenie pożyczek. W 1926 roku Debora Vogel, studentka filozofii, napisała:

Matka petentki, wdowa, utrzymuje się jedynie z renty inwalidzkiej w kwocie 49 zł miesięcznie. Jedynym źródłem dochodów są lekcje, źle płatne, które nie wystarczają nawet na wyżywienie, a zapłacić taksy nie jest w stanie³³.

Inna studentka, Irena Seifeld, podała, iż jedyne źródło jej dochodu stanowi 25 zł miesięcznie. Rózia Aftung, studentka filozofii, stwierdziła: „Ze strony swojej rodziny nie tylko nie otrzymuję żadnej pomocy, lecz muszę im pomagać”³⁴.

³¹ D. Pater, *Żydowski akademicki ruch korporacyjny w Polsce w latach 1898–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2002, XXXIV, z. 3, s. 15–17.

³² *Sprawozdanie Związku...*, s. 16.

³³ CDIAL, f. 701, o. 3, sygn. 2602, k. 15.

³⁴ Tamże, k. 54.

Maurycy Horn, student III roku Wydziału Humanistycznego, pisząc 12 maja 1939 roku podanie o zapomogę, podał:

Niżej podpisany prosi uprzejmie o udzielenie mu zasiłku w kwocie 50 zł na zapłacenie 3-ciej raty taksy administracyjnej. Petent prośbę swą popiera tym, że jest synem bezrobotnego nauczyciela języków, który nie jest w stanie łożyć na jego utrzymanie. Petent ma zdawać ostatni cząstkowy egzamin, a w razie niezapłacenia taksy grozi mu utrata możliwości zdawania, a z tym łącząca się utrata roku. Petent utrzymuje się z lekcji i nie ma żadnych funduszy na zapłacenie taksy³⁵.

Sytuacja materialna studiującej młodzieży była bardzo trudna, zwłaszcza na wydziałach humanistycznym i matematyczno-przyrodniczym. Głównym celem stowarzyszeń studenckich było więc niesienie pomocy materialnej na zasadach samopomocowych.

3. Kontrowersje, konflikty, starcia. Terror Młodzieży Wszechpolskiej

Wielonarodowy skład ludności II Rzeczypospolitej znajdował odzwierciedlenie w wyższych uczelniach, polscy studenci stykali się z innymi grupami narodowościowymi. Wiele powodów sprzyjało zadrażnieniom i konfliktom na tle narodowościowym, najważniejsze jednak tkwiły w czynnikach natury obiektywnej, to jest katastrofie gospodarczej początku lat 30. XX wieku. W środowisku studenckim wystąpiły dążenia do odseparowania się od społeczności uznanej za wrogą. W stosunku do młodzieży żydowskiej chodziło głównie o obieranie przez nią kierunków studiów dających podstawę do uprawiania wolnych zawodów, głównie lekarzy i adwokatów. Na przełomie lat 20. i 30. XX wieku połowę wolnych zawodów stanowili bowiem Żydzi, a w województwach południowo-wschodnich przeważali.

Jako szczególnie niebezpiecznie przejawiały się zakusy studenckiej Młodzieży Wszechpolskiej, związanej ideologicznie z endecją. Początkowo domagała się ona wprowadzenia przy zapisach na studia zasady „*numerus clausus*”, to jest liczby zamkniętej dla danej narodowości zamieszkującej w kraju. Dla Żydów było to około 11%. Następnie propagowano zasadę „*numerus nullus*” oraz *getta ławkowego*, to jest odrębnego wydzielonego miejsca w salach wykłado-

³⁵ Tamże, k. 19; M. Horn (1917 Wiedeń – 2000 Warszawa) studia ukończył w 1940 r. W 1941 r. ewakuowany w głąb ZSRR, w lipcu 1944 r. kierownik polskiego domu dziecka w Chanaba w Tadżykistanie. W latach 1945–1957 pracował we Lwowie w Instytucie Pedagogicznym oraz w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym na stanowisku wicedyrektora. Po repatriacji do Polski w 1957 r. zamieszkał w Opolu, gdzie w 1960–1961 był dziekanem Wydziału Filologiczno-Historycznego WSP w Opolu. W latach 1966–1968 był jej rektorem. W 1966 mianowany profesorem nadzwyczajnym, a w 1988 zwyczajnym. W latach 1973–1984 oraz 1987–1990 był dyrektorem w Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie.

wych. Stałą praktyką „bojówek” Młodzieży Wszechpolskiej było urządzenie „dni bez Żydów”, a z czasem „tygodni bez Żydów” na uczelniach. Bojówki nie wpuszczały na zajęcia w tym czasie studentów żydowskich, stosując przemoc i terror.

Izolacja studentów żydowskich miała skłonić ich do emigracji. Ekstremistyczni liderzy młodzieżowi uważali, że Żydzi sami wyemigrują, jeśli tylko uprzykrzy im się życie. Nieustannie zatem dążono do odseparowania się od ludności żydowskiej³⁶.

W tej złożonej sytuacji różne drobne wydarzenia służyły za preteksty wystąpień antyżydowskich. Przykładowo zamieszki uliczne, trwające od 2 do 12 czerwca 1929 roku, wywołało posądzenie o znieważenie uczestników procesji Bożego Ciała przez żydowskich uczniów. Procesja z kościoła św. Anny przechodziła ul. Zygmuntowską obok budynku Gimnazjum Żydowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej i Średniej. W gimnazjum tym niedziela była normalnym dniem zajęć szkolnych. Z budynku dochodził na ulicę gwar i śmiech uczniowski w czasie przerwy międzylekcyjnej. Z okien uczniowie mieli rzekomo rzucać resztkami jedzenia w uczestników procesji. Prowadzący procesję ks. Wincenty Rokicki nie zauważył żadnej profanacji procesji. Kilkanaście uczestniczek procesji wtargnęło jednak do szkoły i znieważało nauczycielkę oraz uczennice. Po zakończeniu procesji powstało zbiegowisko przed szkołą, a uczestnicy grozili uczniom. Atakowi zapobiegła policja. Na drugi dzień, 3 czerwca, w endeckim „Lwowskim Kurierze Porannym” ukazał się podburzający artykuł o profanacji procesji Bożego Ciała. W następstwie publikacji w południe przed szkołą zgromadził się kilkusetosobowy tłum, złożony głównie ze studentów, wybito w oknach szyby i poturbowano kilku uczniów. Wieczorem w kilku punktach miasta zaczęły się ekscesy antyżydowskie, następnie ok. 200 osób zaatakowało budynek gimnazjum ŻTSLiŚ przy ul. Zygmuntowskiej. Napastnicy wyłamali drzwi, wtargnęli do środka, zniszczyli gabinety biologiczny i fizyczny, bibliotekę, salę rysunkową. Pobito członków komisji maturalnej oraz abiturientów zdających egzaminy. Policja aresztowała 27 osób, głównie studentów. Doszło do starć z policją. Tłum liczący około 300 osób zdemolował kolejno drukarnię i redakcję dziennika żydowskiego „Chwila”, siedzibę Żydowskiego Towarzystwa Akademickiego „Emunah” oraz Żydowski Dom Akademicki przy ul. św. Teresy. Napastnicy wtargnęli do środka budynku, zniszczyli kuchnię, jadalnię, kilka pokoi mieszkalnych, wybito wszystkie szyby³⁷. Policja zatrzymała 40 atakujących studentów. Jednym z zatrzymanych był Teodor Parnicki (1908–1988),

³⁶ T. Kulak, K. Kawalec, *Endecja wobec kwestii żydowskiej (lata 1893–1939)*, [w:] *Polska – Polacy – mniejszości narodowe*, Wrocław 1992, s. 132 i n.; B. Halczak, *Cele polityki endeckiej wobec mniejszości żydowskiej w Polsce w latach 1919–1939*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1995, nr 3, s. 45.

³⁷ W. Chajes, *Semper fidelis. Pamiętnik Polaka wyznania mojżeszowego z lat 1925–1939*, Kraków 1997, s. 87.

późniejszy pisarz. Demonstranci o godz. 22.00 udali się pod Starostwo Grodzkie, żądając zwolnienia wcześniej aresztowanych. Starosta A. Klotz odmówił zwolnienia: „aresztowanych na gorącym uczynku zbrodni «łobuzów, bandytów i złodziei»”³⁸. 4 czerwca o godz. 3 nad ranem policja otoczyła Dom Studencki przy ul. Łozińskiego, aresztując 42 studentów. Do więzienia przy ul. Kazimierzowskiej odstawiono 31 osób, w tym 28 studentów politechniki³⁹.

W rezultacie zamieszki studenckie przerodziły się w strajk studencki i manifestacje przeciwko staroście A. Klotzowi, które trwały do 11 czerwca. Jeszcze 7 czerwca na placu Mariackim i placu Akademickim trwała kilkugodzinna bitwa studentów z policją. Policja konna rozpendziła tłum przy użyciu szabel, rannych zostało 15 osób, w tym 6 studentów i 4 policjantów. Rektorzy i Senaty Politechniki i UJK potępili strajk i wezwali studentów do nauki.

Zaostrzenie kursu Młodzieży Wszechpolskiej wobec studentów żydowskich znalazło swój wyraz w nowym programie z maja 1932 roku, czyniąc jednocześnie z tej kwestii instrument walki patriotycznej. Wykorzystywano różne preteksty jako tworzywo zapalne do wywoływania nastrojów wśród studentów polskich i wciągania jej do wszelkiego typu wystąpień antyżydowskich.

Nasilenie działań przeciwko studentom żydowskim nastąpiło jesienią 1931 roku. W czasie zamieszek między studentami polskimi i żydowskimi w Wilnie 10 listopada 1931 roku zginął od uderzenia kamieniem przez studentów żydowskich Stanisław Waclawski. To tragiczne wydarzenie dało podstawę do zamieszek we Lwowie. 12 listopada tegoż roku w UJK rozpoczęły się napady na studentów żydowskich. Burdy między studentami przed gmachem UJK rozpendziła policja konna. Nie odbywały się zajęcia w UJK, Politechnice, AMW i WSHZ. Na wiecu akademickim 13 listopada 1931 roku z udziałem 1500 studentów domagano się uchwalenia „numerus clausus”, przyznania Polakom miejsc w pierwszych rzędach ławek w salach wykładowych oraz bojkotu towarzyskiego, zawodowego i gospodarczego Żydów. Wówczas wprowadzono zwyczaj noszenia zielonej wstążki z mieczami Chrobrego jako symbolu akcji przeciwko Żydom.

Rok 1932 przyniósł znaczne zaostrzenie ekscesów w środowisku studenckim Lwowa. Pierwsza rocznica śmierci S. Waclawskiego rozpoczęła się od usunięcia studentów żydowskich z sal wykładowych. Po mszy żałobnej w kościele oo. Jezuitów ponad 1000 studentów przeszło pochodem pod II Dom Technika, gdzie odsłonięto tablicę pamiątkową. Po drodze wybijano szyby w sklepach żydowskich, do studentów dołączyły się grupy z marginesu społecznego, rozbijając i grabiąc sklepy. Grupa studentów zdemolowała kawiarnię „Louvre”, należącą

³⁸ A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012, s. 474 i n.

³⁹ M. Łopot, *Incydenty antysemityczne w szkołach lwowskich (1867–1939)*, [w:] *Relacje w przeobrażeniu społeczno-ekonomicznym*, pod red. E. Golbik-Madej, seria: *Przegląd Nauk Stosowanych*, Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Gliwice 2015, nr 6, s. 107–119; G. Mazur, *Szkic do dziejów stosunków polsko-żydowskich we Lwowie w okresie międzywojennym*, [w:] *Świat niepożegnany...*, s. 140 i n.

do Żydów. Ulice obstawiła policja w zwartych szykach bojowych. Wieczorem burdy zaczęły się ze zdwojoną siłą przy demolowaniu sklepów żydowskich. Zniszczono ich 56, policja aresztowała 33 osoby⁴⁰.

Nocą 26/27 listopada, po północy, grupa studentów z Akademii Medycyny Weterynaryjnej, a jednocześnie korporantów „Lutico-Venedii”, wdała się w bójkę z grupą młodzieży żydowskiej w kawiarni „Adria” przy ul. Szajnochy. W jej trakcie poranieni nożem zostali studenci Jan Grodkowski (zmarł w szpitalu) oraz Stanisław Pietruszka i Jerzy Szczepanowski. Policja aresztowała nożowników Mojżesza Katza, Szulima Kellera, Izraela Tune i Nuchima Schmera⁴¹.

Wieczorem rozpoczęły się ekscesy antyżydowskie, głoszone hasła „krew za krew”, wybijano szyby w sklepach, pobito 50 przypadkowych Żydów. Zdemolowano siedzibę Żydowskiej Wzajemnej Pomocy, policja konna rozbijała grupy atakujących. Awantury trwały do późnych godzin nocnych. Po pogrzebie J. Grodkowskiego, w dniu 29 listopada, demonstracje i awantury rozpoczęły się na nowo. Policja aresztowała 80 uczestników, 100 rannych opatrzone w szpitalach. Grupy awanturników napadały na pasażerów pociągów na stacji na Łyczakowie. Do napaści na Żydów doszło ponadto w pociągach do Stanisławowa i Tarnopola. Zniszczono ponad 50% sklepów żydowskich w mieście, także przypadkowo sklepy należące do Polaków. Manifestacje i strajki studenckie trwały do 15 grudnia 1932 roku. Policja aresztowała około 100 osób, w większości studentów⁴².

Czyniąc S. Waclawskiego i J. Grodkowskiego symbolem „walki za sprawę”, członkowie Młodzieży Wszechpolskiej wykorzystywali obie rocznice ich śmierci do organizacji w całym kraju ekscesów antysemickich. Wciągano w nie nowe roczniki studentów⁴³. Stosowano brutalny terror wobec studentów żydowskich, blokując im wejście do budynków uczelni i sal wykładowych, bijąc laskami na ulicach, łomami metalowymi na dziedzińcach uczelni oraz domu studenckiego.

Kolejnym pretekstem do wywoływania niepokojów na uczelniach było wprowadzenie nowej ustawy o szkołach akademickich w 1933 roku. Manifestacje przerodziły się w bójki uliczne między różnymi ugrupowaniami studenckimi, głównie Legionu Młodych a Młodzieżą Wszechpolską. W trakcie bójek użyto rewolwerów. Policja ponownie zmuszona była interweniować w Domu Studenta przy ul. Łozińskiego, gdzie aresztowano 30 studentów. Kontynuowano strajki w uczelniach, atakowano przechodniów z wyglądu uznanych za Żydów, wybijano szyby w sklepach⁴⁴. W programie wieców studenckich występowały na równi

⁴⁰ A. Biedrzycka, dz. cyt., s. 636.

⁴¹ Tamże, s. 638.

⁴² Tamże, s. 643.

⁴³ A. Pilch, *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, Warszawa – Kraków 1972, s. 151.

⁴⁴ Tamże, s. 654; M. Sobczak, *Stosunek Narodowej Demokracji do kwestii żydowskiej w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław 1998, s. 381.

postulaty obniżenia opłat za naukę, praktyk wakacyjnych, nieprzyjmowania Żydów na studia, zakłócano uroczystości uczelniane.

Bezkarność bojówkarzy zachęcała do eskalacji zaburzeń. Nigdy nikogo władze rektorskie nie pociągnęły do odpowiedzialności dyscyplinarnej, jakkolwiek wiadomo było, kto je prowadził. Na terenie uczelni bezradna była również policja. Przyczyną tego była źle rozumiana autonomia uczelni. Jak podaje E. Feuerman, jego matka podczas interwencji u Michała Kazakiewicza – komendanta Policji we Lwowie, uzyskała odpowiedź:

po dłuższej chwili z nutą szczerzego rozgoryczenia powiedział, że niestety jest bezradny, na eksterytorialnym terenie uniwersytetu działać nie może, a więc nie ma sposobu zapobiegania awanturom i ekscesom⁴⁵.

W lutym 1933 roku konferencja delegatów ogólnopolskiego Związku Akademickich Bratnich Pomocy, opanowana przez młodzież prawicową, przyjęła uchwałę o bezwarunkowym wprowadzeniu zasady „*numerus clausus*”. Jednocześnie jesienią 1933 roku podjęto pierwszą próbę wprowadzenia „*getta ławkowego*”, to jest przymusowego wyznaczenia dla studentów żydowskich miejsca w salach wykładowych.

Dwukrotnie w latach 30. XX wieku policja przeprowadzała rewizje w domach studenckich politechniki i uniwersytetu. Studenci stoczyli z policją bitwy. Podczas rewizji w dniu 28 stycznia 1935 roku w Domu Studenta UJK przy ul. Łozińskiego 7 policja atakowana była cegłami, butelkami z kwasem siarkowym, budowano barykady. Druga rewizja policji w tym domu w dniu 10/11 marca 1939 roku przypominała walki frontowe. Z okiem domu studenckiego oddano do policjantów strzały rewolwerowe, atakowano kamieniami, cegłami, butelkami napełnionymi piaskiem lub kwasem siarkowym, zrzucano z okien żelazne łóżka. Policja znalazła u studentów 16 rewolwerów, 13 granatów ręcznych, 2 flowery, petardy, 20 sztyletów i bagnetów, 4 łomy, 34 kastety. Aresztowano 46 studentów uniwersytetu i 40 studentów politechniki⁴⁶.

Tragiczne były zajścia studenckie w roku akademickim 1938/1939. Podczas bójki na dziedzińcu politechniki 18 listopada 1938 roku nożami pokaleczono 2 studentów Żydów – Mendla Lehrera i Samuela Prowellera. Ten ostatni zmarł w szpitalu dwa dni później. Podczas najścia bojówki studenckiej w dniu 21 listopada 1938 roku na studentów medycyny w budynku UJK przy ul. Piekarskiej zamordowany został skalpelami student Karol Zellmeyer. Wreszcie 24 maja 1939 roku w budynku politechniki w trakcie zajęć w laboratorium chemicznym bojówka studencka łomem żelaznym zabiła Markusa Landesberga, studenta III roku chemii⁴⁷. Sprawcy nigdy nie zostali ustaleni ani też ukarani. W środowisku studenckim istniało przekonanie, iż w budynkach uniwersytetu napadów dokonywali studenci politechniki, odwrotnie zaś studenci UJK.

⁴⁵ E. Feuerman, *Moi lwowscy profesorowie*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1996, z. 117, s. 61.

⁴⁶ A. Biedrzycka, dz. cyt., s. 954.

⁴⁷ E. Feuerman, dz. cyt., s. 62; A. Biedrzycka, dz. cyt., s. 939 i n.

E. Feuerman, w owym czasie student, wspomina:

Studiowanie w owych warunkach było koszmarem. W stałym napięciu, w ciągłym czekaniu na przyjście kolejnej bojówki, wysłuchiwanie na stojąco wykładów, często przy akompaniamencie obelżywych i upokarzających szyderstw, było trudną do zniesienia męką⁴⁸.

4. Kadra profesorska wobec konfliktów

Jednym z pierwszych, który zwrócił uwagę na groźne objawy antysemityzmu w szkołach wyższych, był prof. Ryszard Gansiniec (1888–1958). W 1925 roku zaprotestował on przeciwko zamiarom wprowadzenia ograniczeń dla Żydów. Dał temu wyraz na łamach redagowanego przez siebie pisma „Filomata”:

Numerus clausus, jako prawo wyjątkowe, stosowane wobec pewnej klasy obywateli polskich, sprzeciwia się konstytucji polskiej, dając powód do dalszego rozpolitykowania i rozsadzania polskich uczelni, numerus clausus działa demoralizująco na naukę polską i wychowanie młodzieży [...]. Dlatego zwalczam obecny numerus clausus Judaeorum jako człowiek i wychowawca, jako uczony i Polak⁴⁹.

Konsekwentnie z objawami antysemityzmu walczył Kazimierz Twardowski; 13 stycznia 1926 roku na posiedzeniu Rady Wydziału sprzeciwiał się koncepcji wprowadzenia „numerus clausus”. Zanotował ten fakt w *Dziennikach*:

referowałem sprawę zaproponowanego przez Ministerstwo, a raczej Ministra Stanisława Grabskiego samowolnie z naruszeniem ustawy o autonomii Uniwersytetu we wrześniu 1925 r. numerus clausus na naszym Fakultecie⁵⁰.

Pod datą 7 marca 1928 roku zanotował zaś:

grupka studentów u wejścia stojących usiłowała nie dopuścić studentów żydowskich na wykład. Ale rychło poradziłem sobie z nimi i Żydzi mogli na mój wykład swobodnie wejść⁵¹.

W atmosferze permanentnego anarchizowania życia akademickiego częste były zawieszenia zajęć dydaktycznych. Ponadto studenci żydowscy w obawie o swoje życie byli nieobecni na wielu wykładach. W okresie ferii wielkanocnych, podczas nieobecności innych studentów, organizowano dla nich dodatkowe ćwiczenia dla uzupełnienia braków. Pomocni w tym byli dziekan Tadeusz Ostrowski (1881–1941) oraz Rudolf Weigl (1883–1957), Stanisław Loria (1883–1958), Jakub Parnas (1884–1949), Tadeusz Marciniak (1895–1966), Tadeusz Baranowski (1910–1993), Józef Markowski (1874–1947), a także M. Bielawski.

⁴⁸ E. Feuerman, dz. cyt., s. 63.

⁴⁹ Cyt. wg J. Lerski, *Lwowska młodzież społeczno-demokratyczna 1937–1939*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1979, z. 47, s. 153.

⁵⁰ K. Twardowski, *Dzienniki*, cz. 1, Warszawa – Toruń 2002, s. 219.

⁵¹ Tamże, cz. 2, s. 16; J. Woleński, *Żydzi w lwowskim stanowisku filozoficznym*, „Midrasz” 2006, nr 7–8, s. 23; K. Szmyd, *Z tradycji polskiej pedagogiki wielokulturowej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2003, nr 4, s. 37 i n.

Docent Bieliński w czasie napadu bojówki Młodzieży Wszechpolskiej ratował rannego studenta farmacji K. Zellermeyera. Jak podaje Feuerman: „wpadł pomiędzy bijących i z narażeniem własnego życia wyniósł na swych plecach broczącego krwią Zellermeyera spomiędzy wrogiego tłumu [...]”⁵².

Wojciech Świątosławski, minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 24 września 1937 roku zezwolił, aby rektorzy wydali zarządzenie porządkowe w sprawie miejsc w salach wykładowych dla młodzieży polskiej i żydowskiej. Minister liczył na to, iż w ten sposób zapewni się normalną pracę w uczelniach.

Od 14 października 1937 roku nasiliły się zamieszki antyżydowskie. Bojówki Młodzieży Wszechpolskiej siłą przesadzały studentów Żydów, a opornych bito. W czasie uroczystej inauguracji roku akademickiego w UJK 22 października 1937 roku studenci prawicowi rozrzucaли ulotki przeciwko rektorowi z powodu jego sprzeciwu wobec getta ławkowego. Na zakończenie inauguracji część studentów odśpiewała *Hymn Młodych* z rękami podniesionymi w pozdrowieniu faszystowskim. Wychodzącemu z inauguracji Senatowi grupa studentów zablokowała drogę.

4 listopada 1937 roku Młodzież Wszechpolska proklamowała „Dzień bez Żydów” na wszystkich uczelniach, żądając jednocześnie wprowadzenia getta ławkowego. Doszło do starć między studentami polskimi i żydowskimi. Na politechnice bojówki Wszechpolsaków siłą przesadzały Żydów na ławki getta, przy czym pobito kilku Żydów i Polaka, który stanął w ich obronie.

5 listopada tegoż roku rektor Stanisław Kulczyński zarządził plebiscyt w sprawie getta ławkowego. Od udziału zwolniono Żydów i członków Młodzieży Wszechpolskiej. Studenci mieli odpowiedzieć na jedno z trzech pytań: czy: 1. Pragnę siedzieć ze studentami należącymi do Młodzieży Wszechpolskiej; 2. Pragnę siedzieć ze studentami Żydami; 3. Nie pragnę siedzieć ani ze studentami należącymi do Młodzieży Wszechpolskiej, ani ze studentami Żydami⁵³. Młodzież akademicka należąca do stowarzyszeń demokratycznych i ludowych oraz studenci ukraińscy zbojkotowali plebiscyt. Na 4697 uprawnionych wzięło w nim udział 3309 osób, z czego 3000 opowiedziało się przeciwko gettu lub przeciwko plebiscytowi. Od głosu wstrzymało się 600 Żydów, 540 Ukraińców i 200 studentów wydziału teologicznego⁵⁴.

Po plebiscycie cały czas trwały awantury i bójki w budynkach uniwersytetu. 27 listopada 1937 roku w rocznicę śmierci J. Grodkowskiego kontynuowano burdy uliczne przy ul. Piekarskiej, Konarskiego i na pl. Bernardyńskim. Policja rozpędziła manifestację⁵⁵. W tej sytuacji na posiedzeniu senatu UJK 7 stycznia 1938 roku ks. prof. Aleksy Klawek zgłosił wniosek o wprowadzenie urzędowe-

⁵² E. Feuerman, dz. cyt., s. 59.

⁵³ A. Biedrzycka, dz. cyt., s. 876.

⁵⁴ Tamże, s. 879.

⁵⁵ Tamże, s. 882.

go getta ławkowego, licząc na uspokojenie napięć. Wniosek przeszedł stosunkiem głosów 9 do 6. Przeciwni byli rektor S. Kulczyński oraz profesorowie S. Grabski, R. Gansiniec, Z. Łempicki, Julian Tokarski i J. Samsonowicz – dziekan Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego. Rektor złożył dymisję, a z funkcji zrezygnowali również dziekani Jan Samsonowicz i Tadeusz Ostrowski oraz prodekan Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego – Julian Tokarski. Pełniący obowiązki rektora, prorektor Roman Longchamps de Bèrier (1883–1941), 12 stycznia 1938 roku wydał zarządzenie o getcie ławkowym. Ostro zaprotestował przeciwko zarządzeniu Ryszard Gansiniec:

poprzez poddanie się terrorowi stosowanemu przez Młodzież Wszechpolską uczyniłeś Rektorat zarówno wyrazicielem, jak i wykonawcą absurdalnych żądań tych młodych ludzi i poświęciłeś ofiary tej kampanii, nie gwarantując w zamian, że pokój wolności, czy zdrowie i życie skazanych na akademickie getto, będą zapewnione⁵⁶.

Oświadczenie wydał także rektor Stanisław Kulczyński:

Złożyłem urząd rektora, ponieważ nie chciałem złożyć podpisu na akcie, który z imienia nazywa się „zarządzeniem władzy rektorskiej”, w istocie zaś swój jest wymuszany pod presją terroru wekslem, który realizować ma stronnictwo polityczne, a pokrywać Uniwersytet kosztem swego prestiżu i swych żywotnych interesów⁵⁷.

Przeciwko „gettu ławkowemu” zaprotestowało 23 lwowskich profesorów: R. Gansiniec, K. Bartel, W. Krukowski, D. Szymkiewicz, H. Korowicz, L. Chwiśtek, J. Kowalski, K. Hartleb, A. Arctowski, F. Gröer, W. Hahn, A. Klisiecki, S. Krzemieniewski, E. Kucharski, G. Poluszyński, W. Stożek, J. Tokarski, K. Weigl, M. Wierzuchowski, S. Witkowski, T. Ostrowski, S. Stasiak, K. Różycki⁵⁸.

Na politechnice burdy antysemitki w związku z gettem ławkowym ze zdwojoną siłą rozpoczęły się 14 listopada 1935 roku. Pobito wtedy 8 studentów Żydów, w tym jedną kobietę. Następne ekscesy 30 listopada tego roku przyniosły efekt 60 pobitych studentów żydowskich – 15 udzielono pomocy lekarskiej. W celu utrzymania spokoju rektor Otto Nadolski (1880–1941) wydał doraźne zarządzenie o imiennym przydziale miejsc w salach wykładowych. W salach posiadających 3 rzędy ławek przeznaczono jeden rząd dla studentów żydowskich, a 2 pozostałe dla studentów chrześcijańskich. „Ceremonia” przydziału miejsc odbywała się przy udziale dziekanów, pedli i asystentów. Każda sala otrzymała tablicę z numerami miejsc, a studenci mieli przydzielony swój numer.

Rozwiązanie to nie zadowalało żadnej ze stron. Przeciwni byli studenci ze stowarzyszenia Młodzieży Wszechpolskiej, ale również i Żydzi. Delegacja złożona z prezesa Gminy Wyznaniowej i zarazem wiceprezydenta miasta Lwowa Wiktora Chajesa oraz W. Brandstädtera i Ludwika Frenkla interweniowała 17 grudnia tr. u rektora Nadolskiego⁵⁹.

⁵⁶ Sz. Rudnicki, *From 'numerus clausus' to 'numerus nullus'*, „Polin” 1987, z. 2, s. 263.

⁵⁷ Cyt. wg J. Lerski, dz. cyt., s. 156.

⁵⁸ J. Draus, dz. cyt., s. 66.

⁵⁹ A. Biedrzycka, dz. cyt., s. 769.

Oszklone tablice orientacyjne o przydziale miejsca w wyniku interwencji delegacji zostały zdjęte. Wprowadzono natomiast oddzielną salę rysunkową dla studentów Żydów na IV roku inżynierii, gdzie wybuchły burdy. Przeciwko temu zaprotestowali Żydzi i opuścili wykłady.

Rok 1937 stał się okresem permanentnego anarchizowania życia akademickiego. Ze zdwojoną siłą wybuchły ekscesy antyżydowskie. 26 października 1937 roku przed wykładem prof. Edwarda Suchardy pobito kilku studentów Żydów, w tym 3 ciężko. 4 listopada ogłoszono „Dzień bez Żyda”, a bojówki siłą przesadzały Żydów na ławki „getta”. Pobito kilku Żydów i Polaka, który stanął w ich obronie. Senat politechniki zawiesił zajęcia. 26 listopada tr. na dziedzińcu uczelni doszło do bójki około 100 osób z użyciem lasek, kamieni i cegieł. Rektor zawiesił zajęcia na trzy dni. W odwecie organizacje studenckie zwołały w dniu 9 grudnia wiec protestacyjny z udziałem 800 osób, a po oświadczeniu rektora Adolfa Joszta (1889–1957), iż pod przymusem nie zarządzi getta ławkowego, rozpoczęto strajk okupacyjny uczelni. Tego samego dnia na nadzwyczajnym posiedzeniu Senat Politechniki Lwowskiej o godzinie 21 wieczorem uchwalił wprowadzenie getta⁶⁰. „Getto ławkowe” wprowadzono 15 grudnia 1937 roku także w Akademii Handlu Zagranicznego. Wprowadzenie „getta ławkowego” studenci zrzeszeni w Młodzieży Wszechpolskiej uznali za krok we właściwym kierunku, ale niewystarczający. Nadal domagano się wprowadzenia „numerus nullus”.

Protest przeciwko „gettu” w politechnice poparło 58 profesorów, a inicjatorami byli Kazimierz Bartel, Dezydery Szymkiewicz, Alicja Dorabialska, Włodzimierz Krukowski, Gabriel Sokolnicki⁶¹.

Profesor Alicja Dorabialska (1897–1975), pierwsza kobieta profesor w politechnice, wspomina ten okres:

Już w drugim roku mego pobytu we Lwowie rozpoczęły się na uczelniach walki antyżydowskie [...]. Fale nienawiści zalewały życie akademickie i zatapiały dobre chęci ludzi najlepszej woli, jakimi byli nasi profesorowie [...]. Marzec 1939 roku stał się chwilą kulminacyjną obłędnej walki⁶².

Oceniając zaangażowanie się studentów w walkę polityczną, stwierdziła dalej:

cały ten żaloszny odcinek polskiego życia akademickiego stanowi przecież jaskrawą ilustrację prawa „stada baranów”. Każdy z tych bojowych chłopców – a wielu z nich znałam doskonale – był wartościowym materiałem na człowieka pełnego idei i pożytecznego w pracy społecznej [...]⁶³.

Stosunki wewnątrzuczelniane były odbiciem istniejącej w kraju walki politycznej. We Lwowie zbiorowość studencka składała się z młodzieży różnych na-

⁶⁰ Tamże, s. 884.

⁶¹ J. Lerski, dz. cyt., s. 154.

⁶² A. Dorabialska, *Jeszcze jedno życie*, Warszawa 1972, s. 156.

⁶³ Tamże; W.T. Drymmer, *Zagadnienie żydowskie w Polsce w latach 1935–1939*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1968, nr 13.

rodowości, religii i różnych środowisk społecznych. Zróżnicowanie narodowościowe stało się przyczyną konfliktu. Początkowo jego powodem był stosunek do walki zbrojnej o odzyskanie niepodległości i granice państwa. Od lat 30. XX wieku zaś nasiliły się walki młodzieży o państwo narodowe jako następstwo kryzysu gospodarczego.

Głoszonym hasłom towarzyszyły żywiołowe, ale również i organizowane wystąpienia antyżydowskie, połączone z reguły z biciem i usuwaniem studentów żydowskich z sal wykładowych. Siłę wystąpień osłabiała rozważna postawa władz uczelni, większości grona profesorskiego oraz stanowisko organizacji studenckich o poglądach liberalno-demokratycznych.

Wyznacznikiem rozwoju kultury politycznej młodzieży akademickiej były więc mechanizmy polityki i funkcjonowanie systemu gospodarczego. Poza tą sferą pewien, choć ograniczony, wpływ na modyfikację miały działania cząstkowe, podejmowane wewnątrz samego środowiska akademickiego.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne

Centralnij Derżawnij Istoricznij Archiw Ukraini u Lwowi, fond 701 Żydowska Gmina Wyznaniowa; fond 499 Stowarzyszenie Pomocy Studentom Żydom w Polsce.

II. Opracowania

Biedrzycka A., *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012.

Chajes W., *Semper fidelis. Pamiętnik Polaka wyznania mojżeszowego z lat 1925–1939*, Kraków 1997.

Draus J., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007.

Dorabialska A., *Jeszcze jedno życie*, Warszawa 1972.

Drymmer W.T., *Zagadnienie żydowskie w Polsce w latach 1935–1939*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1968, nr 13

Feuerman E., *Moi lwowscy profesorowie*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1996, z. 117.

Gąsowski T., *Od Bernarda Goldmana do Mariana Hemara. Żydów lwowskich droga do polskości*, [w:] *Henryk Wereszycki (1898–1990)*, pod red. E. Orman i A. Cetnarowicza, Kraków 2007.

Halczak B., *Cele polityki endeckiej wobec mniejszości żydowskiej w Polsce w latach 1919–1939*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1995, nr 3. *Kronika UJK za rok 1921/22*, Lwów 1922.

- Kulak T., Kawalec K., *Endecja wobec kwestii żydowskiej (lata 1893–1939)*, [w:] *Polska – Polacy – mniejszości narodowe*, pod red. E. Grześkowiak-Łuczyk, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992.
- Langnas S., *Żydzi a studia akademickie w Polsce w latach 1921–1931 (Studium statystyczne)*, Lwów 1933.
- Lerski J., *Lwowska młodzież społeczno-demokratyczna 1937–1939*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1979, z. 47.
- Lichten J., *Uwagi o asymilacji i akulturacji Żydów w Polsce w latach 1863–1943*, „Znak” 1988, nr 5–6.
- Łapot M., *Incydenty antysemityczne w szkołach lwowskich (1867–1939)*, [w:] *Relacje w przestrzeni społeczno-ekonomicznej*, pod red. E. Golbik-Madej, seria: Przegląd Nauk Stosowanych, nr 6, Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Gliwice 2015.
- G. Mazur, *Szkic do dziejów stosunków polsko-żydowskich we Lwowie w okresie międzywojennym*, [w:] *Świat niepożegnany. Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku*, pod red. K. Jasiewiczza, Warszawa – Londyn 2004.
- Mazur G., *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*, Kraków 2007.
- Mazur G., Tyszkiewicz A., *Z dziejów organizacji studenckich na lwowskich wyższych uczelniach w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2001, z. 137.
- Pater D., *Żydowski Akademicki Ruch Korporacyjny w Polsce w latach 1898–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2002, R. XXXIV, z. 3.
- Pawłyszyn O., *Szkic do dziejów stosunków polsko-żydowskich we Lwowie w okresie międzywojennym*, [w:] *Świat niepożegnany. Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku*, pod red. K. Jasiewiczza, Warszawa – Londyn 2004.
- Pilch A., *„Rzeczypospolita Akademicka”. Studenci i polityka 1918–1933*, Kraków 1997.
- Pilch A., *Początki odbudowy ruchu studenckiego w Polsce (1918–1922)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1981, No 543, „Historia” 36.
- Pilch A., *Studenci wyższych uczelni Lwowa w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Historia – Archiwistyka – Ludzie*, pod red. J. Besty, Warszawa – Rzeszów 2000.
- Pilch A., *Studencki ruch polityczny w Polsce w latach 1932–1939*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCXCIX, Prace Historyczne” 1972, z. 37.
- Rudnicki Sz., *From ‘Numerus Clausus’ To ‘Numerus Nullus’*, „Polin” 1987, nr 2.
- Sobczak M., *Stosunek Narodowej Demokracji do kwestii żydowskiej w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław 1998.
- Sprawozdanie Oddziału Auxilium Academicum Judaicum na Małopolskę Wschodnią za okres od 1 lipca 1932 do 1 lipca 1933*, Lwów 1933.

- Sprawozdanie Związku Żydowskich Stowarzyszeń Akademickich w Polsce 1923–1926*, Warszawa 1926.
- „Statystyka Polski”, seria C, z. 101: „Statystyka Szkolnictwa” 1933/34–1937/38, Warszawa 1935–1939.
- Szmyd K., *Z tradycji polskiej pedagogiki wielokulturowej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2003, nr 4.
- Twardowski K., *Dzienniki*, cz. 1–2, Warszawa – Toruń 2002.
- Woleński J., *Żydzi w lwowskim środowisku filozoficznym*, „Midrasz” 2006, nr 7–8.
- Żyndul J., *Cele akcji antysemitycznej w Polsce w latach 1935–1937*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1992, nr 1.

Jewish students in Lviv in the years 1918–1939

Summary

In the academic year 1921–1922, Jewish students at the University of Jan Kazimierz in Lviv constituted a group of 2226 people, which represented 46,6% of the total number of 4773 students. In 1931, Jews constituted 2215 people, it was 31,9% of the total number of 7117 students. In the year 1937/38, there were 525 Jews in 5064 students, it was about 11%. At the Technical University of Lviv number of students – Jews was stable. In the academic year 1921/22 there were 297, it was 13,8%, in 1930/31 – 361, it was 13,8%, and in 1937/38 – 310 people, it was 10,9%. Since 1918 there were strong national antagonisms among the students, it means between Poles, Jews and Ukrainians. They concerned mainly to engage in the struggle for the regaining of independence by Poland and the defense of its borders. From the beginning of the thirties of the twentieth century the conflicts intensified due to the economic crisis. The part of Polish youth affiliated to the student association called All-Polish Youth began a series of actions to reduce the number of places for Jewish students at the university, that was ‘*numerus clausus*’ – a limited number of admissions and ‘*the ghetto benches*’ – that was the designation of separate places in the lecture halls. There were organized brawls, fights and excesses at the university and polytechnic. There were also a students riots in the streets.

Keywords: students, Jews, Poles, Lviv, university, politechnic, ethnic conflict.